

Patryk Zając

Katedra Języków i Kultur Afryki
Wydział Orientalistyczny
Uniwersytet Warszawski

Wizerunek Boga oraz relacje między Bogiem a człowiekiem w przysłowiaach nigeryjskiego ludu Hausa

„Przysłowia to zakorzenione w kulturze i tradycji społeczeństwa krótkie, o ustalonej strukturze tekstu, w których zapisane są mądrość i doświadczenie narodu, przekazywane w sposób ciągły, z pokolenia na pokolenie”¹. Stanowią one wyraz filozofii danego ludu. Ich treści odzwierciedlają zasady etyczno-moralne, którym hołduje określona społeczność². Porzekadła kodyfikują wiedzę powszechnie znaną wśród danej ludności za pomocą sądów uogólniających. Są zestawem porad życiowych, które modelują społeczne zachowania³. Sprawia to, że przysłowia świetnie obrazują sposób widzenia świata przez członków konkretnej grupy etnicznej czy narodu.

„Leksyka danego języka, ilość (...) przysłów (...) dotyczących konkretnego zjawiska pozajęzykowego świadczy o jego ważności (...) w danej kulturze posługującej się konkretnym językiem”⁴. Pojęcie hau.⁵ *Allah*⁶ ‘Bóg’ (zapożyczone z ar. *Allāh*⁷ ‘Bóg’) często pojawia się w przysłowiaach hausańskich. Wśród 1506

-
- 1 B. Kuryłowicz, *Metaforyczne sposoby ujmowania Boga i relacji Bóg – człowiek w przysłowiaach polskich*, „Rocznik Teologii Katolickiej”, tom XIII/2/2014, s. 37.
 - 2 S. Piłaszewicz, *Historia literatur afrykańskich w językach rodzimych. Literatura hausa*, Warszawa 1983, s. 29.
 - 3 J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006, s. 160.
 - 4 K. Stanek, *Litość po turecku, czyli wzorzec kulturowy zawarty w języku*, „Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych”, 2009, w internecie: www.spnjo.polsl.pl, [dostęp 10.04.2017], s.192.
 - 5 W artykule zastosowano następujące skróty na oznaczenie języków: hau. = hausa, ar. = arabski, ang. = angielski, pol. = polski.
 - 6 Język hausa zapisywany jest przy pomocy alfabetu łacińskiego (*boko*), do którego wprowadzono następujące dodatkowe litery na oznaczenie spółgłosek glottalizowanych: *k̄*, *d̄*, *b̄*, *ȳ*. W niniejszej pracy zastosowano ustandaryzowany zapis w alfabecie łacińskim bez notacji tonów i długości samogłosek oraz nie rozróżniający fonemu *r* jednoudźwiękowego (ang. *flapped*) od wieloudźwiękowego (ang. *thrilled*).
 - 7 W artykule zastosowano międzynarodową naukową transkrypcję języka arabskiego.

porzekadeł zaczerpniętych ze zbioru pt. *Hausa a dunkule na dāya* Y. Yunusy⁸ wyraz *Allah* odnotowano 70 razy, co czyni go drugim najczęściej występującym rzeczownikiem. Można zatem stwierdzić, że Bóg, czy szerzej – religia – stanowi istotny element kultury tego nigeryjskiego ludu.

W niniejszym artykule omówiono znaczenia wybranych przysłów hausańskich posługujących się pojęciem ‘Bóg’. W tym celu zaczerpnięto je wraz z opisami z dwóch zbiorów: *Hausa a dunkule na dāya*⁹ oraz *Hausa Proverbs*¹⁰. Wiarygodność kontekstowego użycia powiedzeń potwierdza fakt, że zostały objaśnione przez rodzimych użytkowników języka hausa (informatorów lub samego autora).

Przysłowia, jako wytwory konkretnej kultury, werbalizują wyobrażenia Hausańczyków na temat Boga oraz relacji Bóg – człowiek. Poprzez analizę przysłów można zatem odtworzyć jego obraz ukryty w ich świadomości¹¹.

Przykłady zostały podzielone na 10 kategorii. Kategorie 1–7 dotyczą bezpośrednio atrybutów (cech) Boga, 8–10 natomiast relacji między Bogiem a innymi podmiotami.

1. Bóg jako wszechmogący

Zgodnie z doktryną islamu (podobnie jak ma to miejsce w chrześcijaństwie) Bóg jest wszechmogący. Może dowolnie decydować o wszystkim i zawsze stanie się to, co jest jego życzeniem. Poniższe przykłady ilustrują ten atrybut Boga:

Allah ya yi, auren maras kwabo!

‘To Bóg sprawił, że człowiek bez grosza się ożenił’

W kulturze Hausa mężczyzna musi ponieść wiele zwyczajowych i uwarunkowanych religijnie opłat związanych ze ślubem, m. in. hau. *sadaki* ‘opłata dla panny młodej’. Dla biednego wstąpienie w związek małżeński jest praktycznie niemożliwe. Jest to główna przyczyna pozostawania kawalerem w kraju Hausa¹².

8 Y. Yunusa, *Hausa a dunkule na dāya* [*Hausa w pigułce, tom pierwszy*], Kano 2006 [1977].

9 Y. Yunusa, op. cit.

10 G. Merrick, *Hausa proverbs*, London 1905.

11 B. Kuryłowicz, *Metaforyczne sposoby ujmowania Boga i relacji Bóg – człowiek w przysłowiacz polskich*, „Rocznik Teologii Katolickiej”, tom XIII/2/2014, s. 38. Te założenia, ukute na potrzeby badań nad językiem polskim, są słuszne również na gruncie kultury i języka Hausa.

12 P. Zając, *Handel w języku i kulturze Hausa*, Warszawa 2015, s. 39.

Allah ya yi dare gari ya waye, rikicin duniya ya tashi; na lahira ya kwanta.

‘Bóg sprawił, że wieczorem słońce zachodzi, doczesność jest burzliwa, a życie po śmierci spokojne.’

Bóg jest tym, który decyduje o porządku świata i życia. Ustanawia ład. Od niego zależą zmiany pory dnia i losy ludzkich dusz.

Ikon Allah! Mai karfi ya kasa tashi.

‘Wola Boska! Siłacz nie może się podnieść.’

To przysłowie mówi, że Bóg, jeśli tylko zechce, może pozbawić siły nawet mocarza. Jest mu ona dana od niego i on o niej decyduje. Na uwagę zasługuje zwrot *ikon Allah* dosł. ‘moc Boga’. Stosuje się go powszechnie w mowie potocznej. Funkcjonuje jako wtrącenie (podobnie do pol. *wola Boża, wola Nieba*), kiedy wypowiadający chce podkreślić nadnaturalny lub zaskakujący efekt wydarzenia, który jest niezależny od wpływów ludzkich. Znalazł się on jeszcze w jednym przysłowiu mówiącym o Boskiej wszechmocy:

Ikon Allah! Mai gari gwauro, talaka da mata huɗu har da kwarakwarai.

‘Wola Boga! Zarządca miasta, porzucony przez żonę biedak, który ma cztery żony i jeszcze konkubiny.’

In Allah ya so, sai kayan falke ya tsinke a gindin kaba.

‘Jeśli Bóg zechce, towary kupca rozsypią się pod palmą.’

Cierpienie lub jego brak zależą od woli Boga. Bóg decyduje o ludzkim losie¹³.

2. Bóg jako cudotwórca

Bóg w przysłowiaach przedstawiany jest także jako cudotwórca. Kategoria ta różni się nieznacznie od poprzedniej. Na podstawie wybranych do niej przysłów można przypisać Bogu umiejętność czynienia cudów. Różni się ona zatem od kategorii 1. sposobem obrazowania – eksponuje nadnaturalne możliwości Boga, które pozwalają mu dokonywać rzeczy obiektywnie niemożliwych.

13 Ibidem, s. 53.

Allah, ya sa kokon duma ya zama ludayi.
'Bóg sprawił, że tykwa z dyni stała się łyżką.'

Przysłowie to wyraża przekonanie, że za sprawą Boga wszystko i każdy może ulec przemianie. Nawet jeśli z pozoru wydaje się to niemożliwe.

Gobara daga kogi, maganinta Allah!
'Bóg jest ratunkiem, gdy pożar przychodzi z rzeki.'

To powiedzenie stosuje się w odniesieniu do wydarzenia nadnaturalnego (zobrazowanego przy pomocy oksymoronu *gobara daga kogi* 'pożar (z) rzeki'), zapobieżenie któremu przekracza ludzkie możliwości. Należy wówczas zdać się na Boga.

Abin daga Allah yake, matar takaba ta yi ciki.
'To dar od Boga, że kobieta w żałobie zaszła w ciążę.'

To przysłowie z kolei, mówi o cudzie poczęcia. Może tu chodzić o tzw. pogrobowca.

Ikon Allah¹⁴! Akuya ta cinye kura.
'Wola Boga! Koza zjadła hienę.'

Powiedzenie opisuje zdarzenie obiektywnie niemożliwe, przeciwne prawom natury. Została użyta metafora: koza je hienę, podczas gdy w rzeczywistości dzieje się dokładnie na odwrót. Przekazuje ono następującą treść: Bóg rządzi prawami natury i jeśli zechce może je dowolnie zmienić.

Podobnie zbudowane jest poniższe przysłowie, także posługujące się metaforą świata zwierząt¹⁵:

Dan tsakon da Allah yake so, ko ba uwarsa ya girma.
'Jeśli Bóg zechce, kurczę wyrosnie [na kurczaka], choćby nie miało matki.'

14 Zwrot *ikon Allah* omówiono wyżej.

15 Zwierzęta w przysłowiaach hausańskich występują często. Są im przypisane konkretne atrybuty. Więcej na ten temat w: S. Baldi, *Proverbs as an educational factor in Hausa society* [w:] G. C. Batic i S. Baldi (red.), *Selected Proceedings of the Symposium on West African Languages*, Neapol 2015, s. 249-265.

3. Bóg jako sędzia

Bóg w przysłowiaach Hausa jawi się również jako sędzia. Jest to odbiciem zarówno biblijnego jak i koranicznego przekonania, że osądza on wszystkie czyny człowieka i decyduje o jego życiu i śmierci.

Shari'a, gandun Allah!

‘Sądzenie¹⁶ [jest] polem Boga!’

Chodzi tu o „pole” w znaczeniu ‘farma’. Rolnictwo jest jednym z podstawowych zajęć wykonywanych przez Hausańczyków w celu utrzymania rodziny. Dla znacznej ich części, żyjącej tradycyjnie, jest zawodową specjalizacją i synonimem codziennej pracy. Przysłowie, bazując na tym doświadczeniu, zestawia na zasadzie analogii dwie perspektywy: boską i ludzką. Człowiek pracuje w polu – to jego zadanie (rola). Polem, czyli zadaniem Boga natomiast jest osądzanie. Metaforę tę można rozumieć szerzej: rolnik dbając o swe zbiory dostarcza roślinom ciepła, wody, światła i substancji odżywczych, po czym oddziela te, które są pożyteczne od chwastów. Podobnie wygląda relacja między Bogiem (rolnikiem) a człowiekiem (rośliną).

Mahasada kuna zaton fari, Allah ya sako da ruwa¹⁷.

‘Oszczercy myślicie, że jest białe (zwiędłe), ale Bóg orzeźwi to wodą.’

Sun so fari, Allah ya sako ruwa.

‘Chcieli białego (zwiędłego), Bóg orzeźwił wodą.’

Powyższe przykłady są wariantami jednej sentencji¹⁸. Zapewniają one, że mimo iż oszczercy ranią człowieka swoimi potwarzami, Bóg wszystko naprawi¹⁹. On jest gwarantem sprawiedliwości. Rachunki zostaną wyrównane za sprawą Boga. Podobny wydźwięk ma inne przysłowie:

16 Hau. *shari'a* odnosi się przede wszystkim do prawa muzułmańskiego (szariatu), ale może też występować w znaczeniu prawa w ogóle. Ponadto leksem ten jest także rzeczownikiem nazywającym czynność sądenia (w sensie prawnym).

17 W przypadku tego oraz innych przysłów zaczerpniętych ze zbioru *Hausa Proverbs* (Merrick 1905) ortografię dostosowano do współcześnie obowiązującego standardu.

18 Zjawisko tzw. wariantywności prowerbialnej w hausa opisał E. Gendera, *Synonimia prowerbialna w języku hausa*, „Przegląd Orientalistyczny”, nr 4/1986, s. 437-448.

19 Tłumaczenie i część opisu tego przysłowia pochodzi ze zbioru *Hausa Proverbs* (Merrick 1905) w przekładzie autora.

Kowa ya rufa asirin wani, Allah zai rufa nasa.
 ‘Bóg odsłoni sekret każdego, kto wyjawiał cudzy [sekret].’

Duk dadinka da Allah, sai ya kashe ka.
 ‘Wszystko, co jest dla ciebie dobre, jest dane od Boga, dopóki on cię nie zabije.’

Powyższe przysłowie wyraża przekonanie, że Bóg decyduje o chwili śmierci człowieka. Ponadto od jego woli zależy pomyślność w życiu lub jej brak.

Wuta da aljanna duk na Allah ne, mai sabo ya ji wa'azi.
 ‘Piekło i raj należą do Boga – ohydny grzesznik usłyszał kazanie.’

To powiedzenie odnosi się do pojęć z eschatologii muzulmańskiej: hau. *wuta* = ar. *an-nār* ‘ogień’, metaforycznie nazywających piekło (por. pol. *ogień piekielny*) oraz hau. *aljanna* ‘raj’ = ar. *al-ğanna* ‘raj, rajski ogród, ogród’. Gdzie trafi dusza po śmierci zależy od osądu Boga. Przysłowie uczy, że należy być tego świadomym (nie być jak bezbożnik, który dowiaduje się o tym oczywistym fakcie dopiero na kazaniu).

4. Bóg jako władca

W przysłowiahauszańskich Boga przedstawia się jako władcę wszystkich stworzeń i rzeczy. Jest to władca jedyny i absolutny, co zgodne jest z koraniczną, ale i biblijną wizją Boga. Podobnie jest w języku polskim: *Bóg światem władnie (rządzi)* i warianty *Bóg stwórca i rządcą świata, Bóg wszystkim rządzi; Człek układa (zakłada), a Bóg włada; Bóg sądzi i Bóg rządzi*²⁰. Nazywa się go królem hau. *sarki* ‘król, emir, tradycyjny władca feudalny’. Często, także w mowie potocznej, Hauszańcy mówią o Bogu *Allah Sarki* ‘Królu Boże’. Zwrot ten funkcjonuje również jako wykrzyknienie (por. pol. *wielkie Nieba!*). Określanie go w ten sposób ma swoje korzenie w Świętych Księgach islamu: Biblii i Koranie. W drugiej z nich nazywany jest po arabsku *al-malik* ‘król’, stąd hau. *sarki* jest po prostu jego tłumaczeniem. Ilustruje to poniższy przykład:

Babu sarki, sai Allah!
 ‘Nie ma władcy oprócz Boga!’

²⁰ B. Kuryłowicz, op. cit., s. 47.

Powiedzenie to może nawiązywać do *shahady*, czyli muzułmańskiego wyznania wiary, które po arabsku brzmi: *Lā ilāh-a illā ʾAllāh* 'Nie ma bóstwa oprócz Boga'.

Gado, kayan Allah!
'Tron jest własnością Boga!'

Tron jest jednym z podstawowych atrybutów monarchy. Władcy hausańscy korzystali z nich w przeszłości i robią to, w takiej czy innej formie, do dziś. Tron ma również znaczenie symboliczne w kontekście islamu. Przysłowie stwierdza, że należy on do Boga, co jest nawiązaniem do koranicznego wersetu nr 255, sury II (ar. *al-Baqara* 'Krowa'), zwanego ar. *'Āyat al-Kursī* 'Werset Tronu', który traktuje o władzy Boga rozciągającej się na cały wszechświat. W poniższym fragmencie symbolizuje ją tron:

wasi'a kursiyuhu s-samāwāt-i wa-l-ard
'jego tron jest tak rozległy jak niebiosy i ziemia'²¹

Wani hani ga Allah, baiwa ne.
'Kto przestrzega zakazów Boga, jest darem.'

„Czasami człowiek ma ochotę coś zrobić, ale po jakimś czasie możliwe, że dostrzeże brak pożytku z tego, co chciał uczynić. Być może dostrzeże nawet, że gdyby to zrobił, wpadłby w tarapaty”²². Bóg wie, co jest najlepsze dla człowieka, nawet jeśli on myśli inaczej.

Ruwa na Allah, kifi ma na Allah, masucinsa ma na Allah!
'Woda należy do Boga, ryby też są Boga, a ci, którzy je łowią również należą do Boga!'

Powiedzenie to stwierdza fakt, że Bóg jest władcą wszystkiego. Zastosowano w nim zabieg stylistyczny oparty na pokazaniu wielu połączonych elementów tworzących jedną całość (woda + ryby + wędkarze = wybrzeże rybackie). Pod-

21 Tłumaczenie Koranu: J. Bielawski, *Koran. Z arabskiego przełożył i komentarzem opatrzył Józef Bielawski*, Warszawa 1986.

22 Objaśnienia niektórych przysłów zostały przetłumaczone z języka hausa przez autora. Zaczepnięto je ze zbioru Y. Yunusa, *Hausa a dunkule na daya* [Hausa w pigułce, tom pierwszy], Kano 2006 [1977].

kreślił on licznosc tego, co nalezy do Boga poprzez ukazanie malych elementow tworzacych swiat.

5. Bóg jako stwórca i dawca życia

Bóg w islamie, a zatem dla niemal wszystkich Hausańczyków, jawi się jako stwórca. Tak też określany jest w Koranie – ar. *al-hallāq*, którego tłumaczeniem jest hau. *Allah Mai Halitta* ‘Bóg-Stwórca’. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w przysłowiach:

Allah, ba ya halittar banza.

‘Wszystko, co stworzył Bóg jest pożyteczne.’ (dosł. ‘nie stworzył niczego bez pożytku’)

Komai ka gani, daga Allah yake.

‘Gdziekolwiek nie spojrzysz, [wszystko pochodzi] od Boga.’

„Wszystkie stworzenia: człowieka, zwierzęta i ptaki, wszystko, co jest żywe lub martwe, uczynił dla nas Bóg. Wszystko, co ma miejsce w doczesnym świecie jest zamierzone przez Boga”²³.

Ci da sha, na Allah ne.

‘Jedzenie i picie są [darem] Boga.’

Przysłowie wyraża szacunek Hausańczyków do pożywienia, które jest niezbędne do życia. Należy ono do Boga, który je stworzył i w swej dobroci obdarza nim człowieka. Podobne przekonania panują w kulturze polskiej (por. słowa modlitwy Ojciec Nasz: „chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj”).

6. Bóg jako wszechwiedzący

Kolejnym przymiotem Boga jest wszechwiedza. Oczywiście jest to pogląd zgodny z doktryną islamu. Oznacza ona, że Bóg wie wszystko także w odniesieniu do duszy człowieka. Zna jego najskrytsze myśli i pragnienia. Tę cechę ilustrują poniższe przysłowia:

23 Ibidem.

Allah shi ne mai sani, ba bawa ba.

‘Bóg jest tym, który wie [wszystko], nie sługa (człowiek).’

Wyraz *bawa* ‘sługa, niewolnik’ ma w kontekście religii wydźwięk pozytywny. Stosuje się go w odniesieniu do człowieka analogicznie do ar. *‘abd* ‘sługa, niewolnik’. W islamie jest to określenie człowieka wierzącego kontrastujące jego pozycję wobec Boga. Przysłowie to świadczy o utrwalonym kulturowo obrazie Boga-władcy i jego niewolników-ludzi.

Allah shi ya san mai tsoransa.

‘Bóg wie, kto się go boi.’

Tsoron Allah, a zuciya yake.

‘Strach przed Bogiem jest w sercu.’

Ba a yi wa Allah dabara.

‘Nie próbuj przechytrzyć Boga.’

Skoro Bóg wie wszystko, nie warto próbować go oszukać. Jest to skazane na niepowodzenie.

7. Bóg jako opatrność, opiekun i pomocnik człowieka

Wśród Hausańczyków panuje przekonanie, że Bóg troszczy się o ludzi i towarzyszy im w każdym momencie życia. Wyrażone zostało to w powiedzeniach:

Alkama bisa dutse, Allah shi kan ba shi ruwa.

‘Bóg daje wodę zbożu [aby wykiełkowało] na kamieniu.’

„Bóg zadba o ciebie nawet, kiedy już nikt inny nie będzie tego robił”²⁴. Opiekuje się człowiekiem bezinteresownie i bezustannie. Nie opuści go, choćby inni ludzie tak uczynili.

Allah ya kai yaro matsayin babba.

‘Bóg doprowadza chłopca do dorosłości.’

24 Ibidem.

Bóg sprawuje pieczę nad człowiekiem na wszystkich etapach jego życia od narodzin aż do śmierci.

Wuya, sa tuna Allah.

‘Trudności sprawiają, że myśli się o Bogu.’

Sai an sha wuya, akan tuna Allah.

‘Jak się ma ciężko, myśli się o Bogu.’

W trudnych chwilach ludzie zwracają się do Boga o pomoc, por. pol. *Jak trwo- ga, to do Boga.*

Komai kake, ka tuna Allah.

‘Gdziekolwiek jesteś, myśl o Bogu.’

Przysłowie to wyraża przekonanie, że stałe pamiętanie o wszechobecności Boga, który troszczy się o człowieka, wpływa pozytywnie na życie. Najpełniej ideę tę wyraża pojęcie *opatrzność*.

A taya Allah kiwo, ya fi Allah na nan!

‘Pasanie [zwierząt] dla Boga jest lepsze niż osobista obecność Boga tutaj!’

„Nie powinno się ściągać na siebie kłopotów i mówić, że Bóg nas ochroni. Każdy najpierw kieruje się własnym rozsądkiem, ale potem i tak szuka ochrony u Boga. Staraj się zadbać o samego siebie, a Bóg zadba o ciebie jeszcze bardziej”²⁵.

Muna tamu, Allah na tasa.

‘My swoje a Bóg swoje.’

„Często człowiek pragnie dokonać czegoś, lecz Bóg mu na to nie pozwala. Z czasem jego wola może ulec zmianie, ale nie musi. Być może dany czyn nie przyniósłby nic dobrego. Bóg czyni to, co dla nas najlepsze a nie to, czego najmocniej pragniemy”²⁶.

In Allah ya hana maraya rigar saki, ai sai ya ba shi rigar karfe.

25 Patrz przypis 22.

26 Ibidem.

‘Jeśliby Bóg odmówił sierocie tkanej koszuli, to tylko dał jej [=po to by jej dać] zbroję [dosł. żelazną koszulę].’

Bóg dba o tych, którzy mają w życiu ciężko, np. sieroty. Ich zły los ma głębszy sens: wzmocnić ich i dać im siłę do pokonania wszystkich trudności.

8. Bóg jako symbol kultury muzułmańskiej w opozycji do starszych tradycji

W niektórych przysłowiaach Bóg (hau. *Allah*) stoi w opozycji do *gizo*²⁷ ‘pająk’. Jest to postać znana z folkloru hausńskiego potrafiąca przybierać dowolny wygląd, np. człowieka. Stanowi ucieleśnienie sprytu, zręczności i pomysłowości. *Gizo* odgrywa w bajkach rolę tzw. *trickstera*, czyli postaci zasadniczo negatywnej, ale o przewrotnym charakterze²⁸. *Allah* ‘Bóg’ symbolizuje nowszą, oświeconą religię i kulturę muzułmańską skonstrastowaną ze starą, „pogańską” tradycją i wierzeniami, reprezentowaną przez *gizo* ‘pajaka’:

Ba ba'a ce ta kashe uwar gizo ba, sarautar Allah ce.
‘To nie kpina zabiła matkę pajaka, lecz Boska władza.’

Ba ba'a ce ta kashe uwar gizo ba, cutar Allah ce.
‘To nie kpina zabiła matkę pajaka, lecz dopust Boży.’

Znaczenie tego powiedzenia to: wiem, że „robisz mnie w bambuko”²⁹.

Bakan gizo, shi ba Allah ba, ya hana yin ruwa.
‘To sieć pajaka a nie Bóg zatrzymuje (w jego imieniu) deszcz.’

Bakan gizo, shi ba Allah ba, yakan hana wa Allah ruwa.
‘Sieć pajaka to nie Bóg, ale może (w jego imieniu) powstrzymać deszcz.’

27 W odniesieniu do konkretnej postaci mitologicznej wyraz ten bywa traktowany jako imię i pisany jest wówczas wielką literą (*Gizo*).

28 S. Piłaszewicz, *Historia literatur afrykańskich w językach rodzimych. Literatura hausa*, Warszawa 1983, s. 19.

29 Tłumaczenie i część opisu tego przysłowia pochodzi ze zbioru *Hausa Proverbs* (Merrick 1905) w przekładzie autora.

Uważa się, że ciężkie ciemne chmury zasnuwające niebo przed tornadem są jak sieć pająka i zapobiegają opadowi deszczu. Inne objaśnienie znaczenia tego powiedzenia to: dusigrosz często powstrzymuje osobę szczodłą przed rozdawaniem dóbr. Może ono także w sposób przenośny nazywać element konstrukcyjny budowli w postaci łuku stropowego³⁰.

9. Relacje między Bogiem i prorokiem Mahometem.

Centralną pozycję w islamie zajmuje postać proroka Mahometa (hau. *Muhammad/Muhammadu*, ar. *Muḥammad*). W języku hausa często nazywa się go po prostu *Annabi* 'Prorok' od ar. *an-nābī* 'prorok'. Istnieją przysłowia, które wyrażają przekonanie, że był on posłany z misją od Boga i podkreślają bliskość ich relacji:

Abin Allah, na Annabi ne.

'Sprawy Boga są sprawami Proroka.'

Kayan Allah, ai na Annabi ne.

'Sprawy Boga są sprawami Proroka.'

Zgodnie z doktryną islamu Prorok Mahomet był jedynie wykonawcą woli Boga. Właściwie sam nie dokonał niczego, lecz czynił to Bóg jego rękami. To on decydował o wszystkim, a Mahomet akceptował jego wybór. Ilustrują to następujące powiedzenia:

Abin da Allah ya yi, Annabi sai ya ce "to".

'Co Bóg uczynił, Prorok [przypieczętował jedynie] mówiąc „tak jest.”'

Idan Allah ya yi wa mutum maraba, Annabi sai ya ba shi masauki.

'Jeśli Bóg kogoś pozdrawia, Prorok tylko daje mu schronienie.'

³⁰ Patrz przypis 19.

10. Grzesznik wobec Boga

Ostatnia z wyróżnionych kategorii gromadzi przysłowia dotyczące relacji człowieka z Bogiem. Jest on litościwy i miłosierny, pomimo grzesznej natury śmiertelnika:

Wanda Allah ya ba wa hakuri, ya fi a zage shi.

‘Ten, wobec którego Bóg jest cierpliwy, najwięcej go obraża.’

Człowiek powinien być wdzięczny Bogu za to, co ma. Nie zawsze jednak potrafi w porę to docenić:

Mai ido dāya ba ya gode Allah ba, sai ya ga makaho.

‘Jednooki nie dziękuje Bogu, dopóki nie zobaczy ślepego.’

Nigdy nie wiesz, jak (bardzo) jesteś bogaty³¹. Por. pol. *Pomiędzy ślepymi jednooki królem, Cudze chwalicie, swego nie znacie, sami nie wiecie, co posiadacie.*

Allah ya tsere mu da „da-na-sani.”

‘Niech Bóg zachowa nas od „gdybym to ja wiedział.”’

To powiedzenie jest prośbą do Boga o unikanie sytuacji, w których człowiek żałuje swoich czynów. Hau. *da-na-sani* dosł. ‘gdybym to ja wiedział’ jest idiomem, który oznacza ‘żał, wyrzuty sumienia’. Lepiej jest zawczasu nie postępować źle, żeby później nie musieć żałować, że zrobiło się coś, czego nie można już odwrócić.

Obserwacja postępowania innych pozwala dostrzec człowiekowi, że sam czasami postępuje źle:

Gani ga wane, ya isa wane tsoron Allah.

‘Obserwacja innych prowadzi do bojaźni Bożej.’

„Gdy Bóg obarcza kogoś jakąś tragedią i inni zobaczą jego marny los, wówczas i oni zaczną bać się, że spotka ich to samo. Będą się go lękać i zważać na swoje czyny”³².

31 Ibidem.

32 Patrz przypis 22.

Na podstawie powyższej analizy wybranych przysłów w języku hausa dotyczących Boga można wyróżnić jego następujące atrybuty: wszechmocny, cudotwórca, sędzia, władca, stwórca, dawca życia, wszechwiedzący, opatrność, opiekun, symbol islamu, zwierzchnik proroka Mahometa. W jego relacji z człowiekiem dopatrzeć można się takich cech jak: litość, miłosierdzie, chęć pomocy. Ze strony śmiertelnika natomiast: niewdzięczności, interesowności i pychy.

Sposoby portretowania Boga i jego relacji z człowiekiem, obecne w przysłowiaach hausańskich, są zbieżne z wizją Boga właściwą religijnemu modelowi islamu. Podobnie jak ma to miejsce dla przysłów polskich i chrześcijaństwa. Pomimo różnic kulturowych pewne aspekty postrzegania Boga są zbieżne dla Hausańców i Polaków. Mają one zatem prawdopodobnie charakter uniwersalny³³. Poza tym jednak wiele elementów obrazowania w hausańskich przysłowiaach znacznie odbiega od konwencji przyjętych w kulturze polskiej. Są one zakorzenione w kulturze Hausa oraz stanowią o jej wyjątkowości i tylko w jej kontekście mogą być prawidłowo zrozumiane.

Bibliografia

- Abraham, Roy Clive, *Dictionary of the Hausa language*, London 1962.
- Baldi, Sergio, *Proverbs as an educational factor in Hausa society* [w:] G. C. Batic i S. Baldi (red.), *Selected Proceedings of the Symposium on West African Languages*, Neapol 2015, s. 249-265.
- Baldi, Sergio, *Body parts in Hausa proverbs*, „Studies of the Department of African Languages and Cultures”, nr 46/2012, s. 7-21.
- Bargery, George Percy, *A Hausa-English Dictionary and English-Hausa Vocabulary*, London 1934.
- Bartmiński, Jerzy, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006.
- Bielawski, Józef. *Koran. Z arabskiego przełożył i komentarzem opatrzył Józef Bielawski*, Warszawa 1986.
- Gendera, Elżbieta, *Synonimia prowerbialna w języku hausa*, „Przegląd Orientalistyczny”, nr 4/1986, s. 437-448.

33 W tym fragmencie czerpię z wniosków wysnutych na gruncie języka polskiego w artykule: B. Kuryłowicz, op. cit., s. 47-48.

- Kłosińska, Katarzyna, *Słownik przysłów. Przysłownik*, Poznań 2011.
- Kuryłowicz, Beata, *Metaforyczne sposoby ujmowania Boga i relacji Bóg – człowiek w przysłowiaach polskich*, „Rocznik Teologii Katolickiej”, tom XIII/2/2014, s. 37-48.
- Piłaszewicz, Stanisław, *Historia literatur afrykańskich w językach rodzimych. Literatura hausa*, Warszawa 1983.
- Saleh, Yusuf Sadau, *A contrastive analysis of English and Hausa proverbs in selected texts*, Zaria 2014. [niepublikowana praca magisterska napisana w Department of Art and Social Science Education Ahmadu Bello University pod kierunkiem dr. R. J. Daury].
- Stanek, Kamila, *Litość po turecku, czyli wzorzec kulturowy zawarty w języku*, „Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych”, 2009, w internecie: www.spnjo.polsl.pl, [dostęp 10.04.2017].
- Merrick, George, *Hausa proverbs*, London 1905.
- Newman, Paul, *A Hausa-English Dictionary*, Newhaven & London 2007.
- Usman, Asabe Kabir, *An Annotation of Selected Hausa Parallel Proverbs*, „Journal of Modern Education Review”, tom IV, nr 11/2014, s. 892 – 899.
- Yunusa, Yusufu, *Hausa a dunkule na daya [Hausa w pigułce, tom pierwszy]*, Kano 2006 [1977].
- Zajac, Patryk, *Handel w języku i kulturze Hausa*, Warszawa 2015. [niepublikowana praca licencjacka napisana w Katedrze Języków i Kultur Afryki WO UW pod kierunkiem prof. Niny Pawlak].
- Zalińska, Anna, *Bóg Imana w przysłowiaach rwandyjskich*, „My a Trzeci Świat”, nr 3/1998.

